

УДК: 341.1/8

Мікічурова О.В.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЗАЄМНОЇ ВИГОДИ В ДІЯЛЬНОСТІ КОНФЕРЕНЦІЇ ООН З ТОРГІВЛІ ТА РОЗВИТКУ (ЮНКТАД)

В статті аналізується реалізація принципу взаємної вигоди в діяльності Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД).

Ключові слова: Міжнародне економічне право, право міжнародної торгівлі, принцип взаємної вигоди, Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД).

In article is analyzed realization of the principle of the mutual benefit in activity of the Conference UNO of trade and development.

Key words: International economic right, right of world trade, principle of the mutual benefit, United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD).

В статье анализируется реализация принципа взаимной выгоды в деятельности Конференции ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД).

Ключевые слова: Международное экономическое право, право международной торговли, принцип взаимной выгоды, Конференция ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД).

Постановка проблеми.

Принцип взаємної вигоди є допоміжним принципом міжнародного економічного права і хоча, він не має імперативного характеру, він є загальним принципом права, який має бути основою міжнародного економічного співробітництва. У різні часи в практиці держав спостерігались випадки його недотримання, що негативно позначалось на міжнародних відносинах. В широкому тлумаченні принцип взаємної вигоди означає відступ від формальної рівності на користь рівності фактичної. Така трактовка допускає встановлення формальної нерівності задля забезпечення реальної рівності сторін. Подібне розуміння даного принципу, на нашу думку, є найбільш повним та адекватним. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) була створена з метою забезпечення справедливої міжнародної торгівлі. Вона стала однією з перших спроб держав в міжнародному просторі реалізації принципу взаємної вигоди в його розширеному тлумаченні та закріплення його в якості основи міжнародного економічного співробітництва. Дослідження ефективності реалізації принципу взаємної вигоди та перспектив його дотримання в якості імперативу в міжнародних економічних відносинах у майбутньому є актуальним та важливим питанням теорії та практики міжнародного економічного права та потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як у роботах вітчизняних вчених, так і у роботах їх закордонних колег дослідженню принципу взаємної вигоди не приділяється належної уваги. Деякі аспекти досліджуваної

* Старший викладач кафедри Теорії держави та права Міжгалузевої академії управління.

Науковий керівник: доцент Григоров О.М.

теми відображено у роботах: Г. М. Вельямина, В. М. Шумілова, М. В. Почкаєвої, С. П. Гончарової, Б. Г. Ушакова та інших.

Цілі статті.

Основною метою статті є дослідження відображення та реалізації принципу взаємної вигоди в розширеному тлумаченні у діяльності Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД).

Викладення основного матеріалу.

На сесіях Генеральної Асамблеї ООН (ГА ООН) у період з 1955 по 1963 роки неодноразово піднімалось питання про необхідність детального обговорення питань міжнародної торгівлі на спеціальній міжнародній конференції.

У 1963 р. відбулась 18-та сесія Генеральної Асамблеї ООН, що розглянула питання стабілізації та розвитку міжнародної торгівлі. З ініціативи ГА у березні-червні 1964 р. у Женеві відбулась перша Конференція ООН з торгівлі і розвитку, що вже в грудні цього ж року рішенням ГА була перетворена у постійний орган ООН – ЮНКТАД та відіграла згодом надзвичайно важливу роль в організації міжнародної торгівлі.

Є. Ф. Жуков характеризує ЮНКТАД як постійний міжурядовий орган, що координується ГА ООН в сфері торгівлі, фінансів, технологій, інвестицій та розвитку, основною метою якого є сприяння розвитку країн, що розвиваються на основі справедливості та взаємної вигоди [1, с. 315].

Ми погоджуємось з думкою дослідника Р. Пребіша, який зазначає, що компетенція та основне завдання ЮНКТАД полягає в тому, щоб знайти відповідні форми для об'єднання світової торгівлі в інтересах взаємної вигоди усіх країн, тому що світова торгівля є засобом розвитку не тільки країн, що розвиваються але і розвинених і тих, що займають проміжну ланку між цими двома групами [2, с. 6].

Принцип взаємної вигоди було відображено вже на першій Конференції ЮНКТАД у 1964 році в документі – «Принципи міжнародних торгових відносин та торгової політики, що сприяє розвитку». Він міститься в восьмому загальному Женевському принципі, де зазначено що Міжнародна торгівля повинна бути взаємовигідною та проводитись на основі режиму найбільшого сприяння; в рамках цієї торгівлі не повинні здійснюватись дії, що наносять збитки торговельним інтересам інших країн. [3, с. 24-25].

Це положення закріплює загальний принцип взаємної вигоди в міжнародній торгівлі та пов'язує його з режимом найбільш сприятливої нації. А в самому тексті принципу восьмого задля забезпечення реальної взаємної вигоди між сторонами різними за рівнем економічного розвитку встановлюються пільги для країн, що розвиваються, що допускаються при використанні принципу найбільшого сприяння.

Як слушно зазначає Г. М. Вельямінов, Женевська конференція не обмежилась простим проголошенням принципу взаємної вигоди в міжнародній торгівлі, а також конкретизувала реальне забезпечення цього принципу шляхом встановлення деяких пільгових (тобто формально не рівних для всіх) винятків із принципу найбільшого сприяння на користь країн, що розвиваються [4, с. 177].

Іншою гарантією забезпечення взаємної вигоди в міжнародній торгівлі, що міститься в принципі восьмому є встановлення положення про те, що в рамках міжнародної торгівлі: «не мають здійснюватись заходи, що наносять збитки торговим інтересам інших країн».

З цього приводу В. М. Шумілов зазначає, що на Женевській конференції ООН з торгівлі та розвитку передбачалась можливість винятків з РНС (режиму найбільшого сприяння) на користь країн, що розвиваються шляхом надання їм в односторонньому порядку

додаткових поступок, які б не розповсюджувались на розвинені країни [5, с. 98]. Таким чином, така система преференцій мала стати каналом відступу від формальної рівності на користь фактичної, що є, на нашу думку, позитивним кроком у напрямі встановлення справедливої міжнародної торгівельної системи.

В цьому ж році правило про «не очікування розвиненими країнами з боку країн, що розвиваються взаємності у питаннях зниження бар'єрів в торгівлі» стало складовою частиною ГАТТ.

Адже, як наголошує Г.М. Вельямінов: «Взаємна вигода може забезпечуватись і без дотримання правила про взаємність за принципом формального рівноправ'я в кожному ізольованому випадку. Важливо щоб була забезпечена реальна взаємність вигод, що може виражатись в обміні рівними матеріальними цінностями та правами. Взаємність вигод може забезпечуватись більш складними комплексними економічними та іншими факторами» [4, с. 178].

З ним можна погодитись, адже формальне дотримання принципу взаємної вигоди може обернутись фактичною невигодою однієї із сторін, а це ще раз підтверджує, що принцип взаємної вигоди необхідно розглядати у широкому сенсі, не фокусуючись лише на еквівалентних матеріальних перевагах. Адже, одні і ті самі дії чи умови можуть бути вигідними для однієї із сторін і абсолютно невигідними для іншої. До того ж окрім суто економічних вигод для сторін можуть існувати додаткові вигоди в соціальній, політичній чи інших площинах.

В ЮНКТАД принцип невзаємності, як окремий випадок відображення принципу взаємної вигоди в його розширеному тлумаченні відображений найбільш повно.

Ще одним прикладом цього було створення у 1971 році загальної системи преференцій (ЗСП). Ця система передбачає зниження та відміну митних зборів усіма розвиненими країнами у торгівлі із країнами, що розвиваються на невзаємній основі, тобто без вимоги з боку останніх зустрічних торгово-політичних вимог. Хоча розвинені країни зробили винятки із ЗСП, ця система позитивно вплинула на стан експорту з країн, що розвиваються.

У відповідності до резолюції ГА ООН 2820 (XXVI) від 16.12.1971 року з 13.04 по 21.05 1972 року в Сантьяго (Чилі) відбулась третя сесія ЮНКТАД. Сесія прийняла ряд важливих резолюцій та рекомендацій що поклали початок розробці документів, що визначають Новий економічний порядок.

В травні 1974 року відбулась VI спеціальна сесія ГА ООН, що, як зазначає М. В. Почкаєва, стала першою в історії ООН сесією, що була присвячена економічним проблемам [6, с. 18].

С. П. Гончарова і Б. Г. Ушаков подібної думки, зокрема, вони підкреслюють, що сам факт скликання VI спеціальної сесії ГА став значною подією в міжнародному житті та був першим випадком в історії ООН, коли сесія ГА була повністю присвячена розгляду економічних питань [7, с. 48].

Сесія прийняла ряд важливих документів, які містили принцип взаємної вигоди, а саме: Декларацію про встановлення нового міжнародного економічного порядку та Програму дій щодо встановлення нового міжнародного економічного порядку, а також ухвалила Хартію Економічних прав та обов'язків держав 12.12.1974 р.

Так, в Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку члени ООН урочисто заявляють про свій намір створити Новий економічний порядок, заснований на справедливості, суверенній рівності та співробітництві всіх держав незважаючи на їх соціально-економічний устрій, який має ліквідувати нерівність та покінчити з несправедливістю, ліквідувавши зростаючу нерівність між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються [8].

В п. 3 Декларації зазначається: «політичний, економічний та соціальний стан нинішнього та майбутнього поколінь залежить від співробітництва між усіма членами міжнародного співтовариства на основі суверенної рівності та ліквідації нерівності, що існує між ними [8].

Декларація звертає увагу на необхідність взаємовигідного економічного співробітництва, що має виражатись в еквівалентному обміні, ліквідації неоколоніалізму та дискримінації країн, що розвиваються в міжнародній торгівлі та засновуватись на принципах суверенної рівності та справедливості.

Вона також закликає держави в п.4 п): «при можливості надавати преференційний та невзаємний режим для країн, що розвиваються в усіх сферах міжнародного економічного співробітництва усюди, де це можливо» [8].

Варто зазначити, що преференційний та невзаємний режим для країн, що розвиваються є окремим випадком принципу взаємної вигоди в його широкому тлумаченні. Отже, Декларація містить принцип взаємної вигоди та закликає держави до його дотримання.

Програма дій щодо встановлення Нового міжнародного економічного порядку укладена у дусі Декларації. Вона наголошує на необхідності надання різнобічної економічної допомоги країнам, що розвиваються.

Вже в розділі 1 п.б) зазначається що, державам необхідно вжити заходів з видобутку, експлуатації, розробки, збуту й розподілу природних ресурсів, особливо ресурсів країн, що розвиваються, з тим щоб це послугоувало їх національним інтересам, сприяло їх колективному самозабезпеченню і зміцнювало взаємовигідне міжнародне економічне співробітництво з метою забезпечення прискореного розвитку країн, що розвиваються [9].

Програмою також визначаються основні напрями надання такої допомоги, серед яких виділяється заклик до застосування розвиненими державами по відношенню до країн, що розвиваються преференційного, пільгового режиму та застосування принципу невзаємності в наданні такого режиму. З цього випливає, що в Програмі, як і в Декларації принцип взаємної вигоди відображається повною мірою.

Хартія економічних прав та обов'язків держав 1974 року також містить пряму вказівку на необхідність дотримання державами принципу реальної взаємної вигоди.

Так, в преамбулі Хартії держави заявляють, що однією з цілей Хартії є сприяння встановленню Нового міжнародного економічного порядку, заснованого на справедливості, суверенній рівності, взаємозалежності, спільності інтересів та співробітництві між усіма державами незалежно від їх економічних та соціальних систем [10].

Також тут зазначається, що держави бажають створити умови для заохочення співробітництва на основі взаємної вигоди та справедливих перевагах для всіх миролюбних держав, які бажають виконувати положення цієї Хартії, в економічній, торговельній, науковій і технічній галузях, незалежно від політичних, економічних або соціальних систем [10]. Наголошується в Декларації і про переконаність держав щодо необхідності створення системи міжнародних економічних відносин на основі суверенної рівності, взаємної та справедливої вигоди та тісного взаємозв'язку інтересів усіх держав [10].

Розділ 1 Декларації виділяє принципи якими будуть регулюватись міжнародні економічні відносини між державами. Чільне місце серед яких займає «принцип взаємної та справедливої вигоди».

Зміст Декларації є подібним до змісту Хартії та Програми. Центральна увага приділяється забезпеченню справедливості міжнародних економічних відносин та взаємодопомоги серед країн. Ст. 19 Декларації знову закликає держави до відступу від формальної вигоди на користь фактичної через надання «преференційного та невзаємного режиму країнам, що розвиваються в тих сферах де це можливо».

Як зазначають науковці, до кінця 70-х років розвинені країни та країни, що розвиваються знаходили консенсус у питаннях проголошених Хартією, Програмою та Декларацією. Проте, надалі вимоги країн, що розвиваються зростали, економічна ситуація змінювалась, а бажання розвинених країн йти на поступки та дотримуватись принципу взаємної вигоди у його найширшому розумінні зменшувалось.

Так, під час сесії ЮНКТАД в Манілі в 1979 році при прийнятті «Кодексу поведінки ТНК» розвиненим країнам та країнам, що розвиваються не вдалось дійти згоди щодо його прийняття.

На наступних сесіях також виникали складнощі у порозумінні між державами. Протягом всього часу своєї діяльності ЮНКТАД керувалась принципами проголошеними у Декларації, Програмі та Хартії, проте їх реалізація залишає бажати кращого, адже документи, що ухвалює ЮНКТАД мають рекомендаційний характер. До того ж, після розпаду СРСР у 1991 році їх морально-політичне значення значно знизилось. На політичній арені світу залишилась лише одна наддержава США, що не поспішала надавати преференції слаборозвиненим державам.

В останні двадцять років спостерігається поступове підвищення інтересу держав до реалізації принципу взаємної вигоди у міжнародних відносинах. В період з 1991 по 2013 рік відбулось шість сесій ЮНКТАД. На кожній сесії обговорювались нагальні питання міжнародних відносин, наголошувалось на необхідності розвитку усіх країн світу та приймалися відповідні документи, що підтверджували прагнення країн, а кожного року ЮНКТАД робились доповіді з торгівлі і розвитку. Ці доповіді були присвячені проблем глобалізації та її впливу на світову економіку, а також економічному стану у регіонах світу і можливостям його поліпшення та проблемам розвитку.

На VIII сесії ЮНКТАД, що відбулась у 1992 р. на проблемі дотримання реальної взаємної вигоди між сторонами у міжнародній торгівлі окремо не наголошувалось. Під час дії сесії було укладено Картахенську угоду «Про нове партнерство з метою розвитку». В ній сформульована політика і визначені заходи у сфері фінансів, торгівлі, сировинних товарів, технології і послуг, містяться рекомендації щодо вирішення як застарілих, так і нових проблем торгівлі та розвитку. Аналітична частина включає в себе систематичне вивчення впливу національної та міжнародної політики на розвиток, при цьому основна увага приділяється проблемам управління.

Наступна, IX сесія ЮНКТАД була проведена у 1996 р. Вона стосувалась переважно проблем розвитку та шляхів його прискорення.

Зокрема, на сесії розглядалися питання глобалізації та розвитку, участі в міжнародній торгівлі країн, що розвиваються, інвестицій, розвитку технологій, міжнародної торгівлі товарами та послугами, сприяння інтеграційним процесам в питаннях торгівлі, розвитку інфраструктури в сфері послуг з метою підвищення ефективності торгівлі та інші актуальні питання.

Окрім іншого, на сесії наголошувалось на необхідності дотримання справедливості в міжнародній торгівлі між країнами та необхідності допомоги країнам, що розвиваються, що є позитивною ознакою руху в бік дотримання взаємної вигоди в міжнародних відносинах.

На початку XXI століття відбулась X сесія ЮНКТАД (12-19 лютого 2000 р. у Бангкоку, Таїланд). На сесії було зазначено, що в контексті можливостей, що створюються в процесі технологічної революції, відкриття ринків і глобалізації основними цілями ЮНКТАД є прискорення процесів економічного зростання та сталого розвитку. Країни також наголосили на необхідності забезпечення рівноправності і участі в міжнародному економічному житті усіх країн світу.

В ході сесії були прийняті Бангкокська Декларація та План дій. У Декларації було відзначено, що діяльність ЮНКТАД повинна проходити в контексті Декларації тисячоліття (Millennium Declaration) Організації Об'єднаних Націй, тобто спрямована на боротьбу з бідністю в цілому (зниження в два рази до 2015 року числа жителів Землі, що живуть менш ніж на один долар на день). Серед пріоритетів ЮНКТАД в новому столітті були заявлені ефективна інтеграція всіх країн у світову торгову систему і підтримка економіки, заснованої на інтелекті.

На нашу думку, ця сесія поклала початок відродження інтересу до ефективної реалізації принципу взаємної вигоди в міжнародній торгівлі.

На XI сесії ЮНКТАД, що відбулась у Сан-Паулу в Бразилії у 2004 році широко обговорювалися питання, пов'язані зі значенням міжнародної торгівлі для сталого розвитку, ліквідації бідності і голоду, досягненні справедливих і рівноправних умов при проведенні багатосторонніх торгових переговорів. Підкреслювалося, що розвиток має стати основою порядку денного міжнародних економічних відносин. Розглядалися питання, пов'язані з роллю торгівлі у вирішенні гендерних питань, а також значимістю творчих галузей (музики, кінематографу) у сприянні розвитку. В ході сесії було прийнято Сан-Паульський консенсус та Декларацію Дух Сан-Паулу.

П. 7 Сан-Паульського консенсусу наголошує на необхідності для країн знайти баланс між цілями ефективності та цілями справедливості [11], що, на нашу думку, є важливим закликком держав до перегляду економічної політики в бік соціалізації та солідаризації міжнародних економічних відносин.

В Декларації «Дух Сан-Паулу» зазначається, хоча глобалізація ставить серйозні задачі, вона і відкриває нові можливості для багатьох країн, деякі з них отримують вигоди від торгівлі, інвестицій, потоків технологій та перемогу в боротьбі з бідністю та злиднями; інші залишаються на периферії процесу глобалізації [12]. Далі країни наголошують на необхідності залучення усіх країн до міжнародної торгівлі, як рушійної сили розвитку на принципах справедливості та взаємної вигоди.

Наступна – XII сесія ЮНКТАД: «Можливості та виклики глобалізації для розвитку» відбулась 20-25 квітня 2008 року у м. Аккра, Гана. На сесії був прийнятий підсумковий документ «Аккрська угода», в якій визначено пріоритетні напрямки діяльності ЮНКТАД на найближчу перспективу, в т.ч. сприяння підвищенню узгодженості в розробці глобальної політики на всіх рівнях в інтересах забезпечення сталого розвитку та скорочення масштабів бідності в світі, а також заохочення економічного співробітництва між державами, що розвиваються.

В п. 103 Аккрської угоди зазначається: «ЮНКТАД повинна заохочувати та підтримувати співробітництво між державами членами... на багатосторонній основі справедливих принципів та правил...» [13]. І хоча, принцип взаємної вигоди тут прямо не згадується, на нашу думку, він має на увазі під поняттям «справедливі принципи та правила».

Остання на сьогодні – XIII сесія ЮНКТАД була проведена Доха Катар у 2012 р. та була присвячена обговоренню останніх тенденцій та проблем світової економіки, розглядалися проблеми нерівності в доходах як всередині країн, так і між країнами. Також було проведено аналіз взаємозв'язку нерівності та торгівлі по регіонах світу та особливостей глобалізації.

Так, в пункті f) розділу А «На шляху до нового консенсусу з питань розвитку» зазначається: «При наявності асиметричних економік та панівного становища деяких країн на ринку неможливо виходити з того, що лібералізація торгівлі та фінансової сфери автоматично надасть вигоди усім країнам в глобальній економіці» [14].

Поряд з цим, в розділі III С пункті 202 відмічається, що ЮНКТАД буде вирішувати задачу перебалансування глобальної економіки з позицій комплексного підходу до політики в сфері розвитку в умовах взаємозалежної та відкритої світової економіки...розуміючи неможливість усунення дисбалансів роздільно чи поетапно, зусиллями окремих країн або навіть в рамках створених об'єднань обраних [14]. Це означає розуміння та готовність держав вирішувати нагальні економічні питання разом на засадах справедливості та взаємної вигоди.

З такими висновками ЮНКТАД перегукуються і резолюції ГА ООН останніх років, серед яких варто виділити Резолюцію, прийняту Генеральною Асамблеєю на шістдесят сьомій сесії 20.03.2013 р. № 67/217 «На шляху до встановлення Нового міжнародного економічного порядку» за доповіддю Другого комітету ГА.

В резолюції ГА посилається на Декларацію про встановлення нового міжнародного економічного порядку 1974 р., Програму дій щодо встановлення нового економічного порядку 1974 р., а також на свої попередні резолюції та рекомендації: «Відмічає наявність проблем системного характеру в контексті глобальної економічної архітектури, що потребують перегляду системи глобального економічного регулювання» [15] та «знов підтверджує необхідність продовження роботи з встановлення Нового міжнародного економічного порядку, заснованого на принципах справедливості, суверенної рівності, взаємозалежності, загальній зацікавленості, співробітництві та солідарності усіх держав» [15]. Резолюцією вона постановляє, продовжити вивчення міжнародної економічної ситуації та її впливу на процес розвитку та просить Генерального секретаря включити в його доповідь Генеральній Асамблеї до пункту «Глобалізація та взаємозалежність» оновлений огляд основних міжнародних економічних проблем і задач, які необхідно вирішити для забезпечення справедливого та всезагального економічного росту та розвитку з урахуванням підсумкових документів конференцій і зустрічей на рівні ООН в економічній, соціальній та суміжних сферах та принципів, що в них містяться для підготовки до здійснення Порядку денного в сфері розвитку на період після 2015 року в світлі відповідних принципів, викладених в Декларації про встановлення нового економічного порядку та Програмі дій щодо встановлення Нового економічного порядку [15].

Виходячи з вищезазначеного, ми можемо зробити наступні **висновки**:

ЮНКТАД засновувалась як постійний міжнародний економічний орган ООН, що покликаний вирішувати економічні проблеми та сприяти розвитку усіх країн світу.

Серед принципів на яких засновувалась його діяльність та яких було рекомендовано дотримуватись всім країнам-членам ООН – принцип взаємної вигоди. Його було вперше проголошено на першій сесії у 1964 році у «Принципах міжнародних торгових відносин та торгової політики, що сприяє розвитку». Пізніше, закріплено у Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку та Програмі дій щодо встановлення нового міжнародного економічного порядку, а також Хартії Економічних прав та обов'язків держав 12.12.1974р. Наступні документи, що приймались ЮНКТАД посилались на вищезазначені та уточнювали їх.

В останні двадцять років з 1991 року по сьогодні відбулось шість сесій ЮНКТАД. Вони були здебільшого присвячені економічному аналізу процесу глобалізації та її впливу на світову економіку, світовим економічним кризам, питанням економічної нерівності в доходах серед населення різних регіонів світу, а також питанням боротьби зі злиднями та голодом в світі.

Аналіз сесій ЮНКТАД останніх років свідчить про розуміння державами взаємозалежності світової економіки та необхідності сумісних дій та зусиль на шляху до подолання наслідків світових економічних криз та недопущення їх у майбутньому шляхом

досягнення фактичної рівності країн та співробітництва на основах рівності, справедливості та взаємної вигоди.

Цілі та принципи, визначені ЮНКТАД, відображаються також і в інших документах органів ООН та її спеціалізованих установ. Одним з останніх є Резолюція ГА 67/217 від 20.03.2013р. що, на нашу думку, є відображенням не лише прагнення держав до встановлення Нового міжнародного економічного порядку, а й свідчить про підвищення загального інтересу до принципу взаємної вигоди.

Список використаних джерел

1. Е. Ф. Жуков. Международные экономические отношения. – М.: Юнити-Дана. – 2000. – 485 с.
2. Raul Prebisch Theoretical and Practical Problems of Economic Growth. – 1950. – 165p.
3. С.Т. Фомин. ЮНКТАД: международная организация по торговле и развитию, М.: Международные отношения. – 1970. – 125 с.
4. Г. М. Вельяминов. Правовое регулирование международной торговли. – М.: Международные отношения. – 1972 г. – 235 с.
5. В. М. Шумилов Международное публичное экономическое право. – Изд. 2. – М.: Экономист. – 2001. – 288 с.
6. М. В. Почкаева. Международные экономические организации (правовые вопросы). – М.: Международные отношения. – 1987. – 93 с.
7. С. П. Гончарова, Б. Г. Ушаков. Деятельность ООН в экономической и социальной областях. – М.: Сталь. – 1978. – Ч. 1. – 82 с.
8. Сайт ООН: [Интернет ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/econ_order.shtml.
9. Юридичний інтернет-портал «ЗонаЗакона» [Интернет ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zonazakona.ru/law/abro/241/>.
10. Сайт ООН: [Интернет ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/rights_and_duties.shtml.
11. Сайт ООН: [Интернет ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/sao_paulo_consensus_intro.shtml.
12. Сайт ООН: [Интернет ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/unctad11_decl.shtml.
13. Сайт ЮНКТАД: [Интернет ресурс]. – Режим доступа: http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/cid23_ru.pdf.
14. Сайт ЮНКТАД: [Интернет ресурс]. – Режим доступа: <http://unctadxiii.org/en/Pages/home.aspx>.
15. Сайт ООН: [Интернет ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/491/64/PDF/N1249164.pdf?OpenElement>.